

SYNDROM POSTAW AUTORYTARNYCH A PROBLEM NIETOLERANCJI WŚRÓD MŁODZIEŻY LICEALNEJ

dr Izabela Kapsa

Instytut Nauk Politycznych

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy

dr Alina Kaszkur

Instytut Nauk Politycznych

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy

dr Wojciech Trempała

Instytut Nauk Politycznych

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje wyniki badań empirycznych nad dystansem społecznym młodzieży wobec wybranych grup społecznych, etnicznych i narodowych oraz diagnozy osobowościowo-autorytarnych tendencji w postrzeganiu współczesnej rzeczywistości. Głównym celem analizy zebranego materiału empirycznego jest wskazanie poziomu akceptacji młodzieży licealnej wobec wybranych grup społecznych i etniczno-narodowych w warunkach obecnych konfliktów oraz kryzysów społeczno-politycznych, które stanowią hipotetyczne zagrożenie dla istotnych w dojrzałych społeczeństwach demokratycznych wartości, takich jak tolerancja i otwartość na osoby o odmiennej kulturze, tradycji, wyglądzie, przekonaniach czy poglądach. Niniejsza praca jest próbą zbadania relacji, jaka zachodzi pomiędzy dystansem społecznym okazywanym przez respondentów wobec poszczególnych grup społecznych, uwzględnionych w procesie pomiaru a stopniem nasilenia

przekonań autorytarnych w deklaracjach osób badanych. Wyniki badań wskazują, iż młodzież licealna przejawia najwyższy dystans społeczny wobec grup najbardziej oddalonych kulturowo i etnicznie oraz najniższy wobec najbliższych grup kulturowo-etnicznych. Z kolei ankietowani o wyższych predyspozycjach do myślenia autorytarnego wykazują się jednocześnie silniejszym dystansem społecznym wobec grup uchodźców, wybranych ludów etniczno-rasowych czy osób homoseksualnych. Obecny kryzys i napięta sytuacja w stosunkach międzynarodowych z wielkim prawdopodobieństwem przyczyniają się do wzmocnienia dość powszechnego wśród badanej młodzieży przekonania, że współczesny świat to bardzo niebezpieczne miejsce do życia. W rezultacie przekłada się to na wyższy poziom dystansu społecznego wobec grup odległych kulturowo.

SŁOWA KLUCZOWE: badania młodzieży, dystans społeczny, młodzież, osobowość autorytarna, tolerancja

WSTĘP

Doniesienia medialne, komentarze do wyników wyborów w poszczególnych krajach, wzrost popularności kontrowersyjnych osób w sferze publicznej, przedkładających interesy narodowe nad wartość integracji państw, powodują, że towarzyszące temu autorytarne lęki przed obcym i ksenofobiczna agresja, niwelują ciekawość innego, charakterystyczną dla osobowości demokratycznej. Percepcja współczesnego świata jako pełnego niebezpieczeństw i strachu to jeden z wielu czynników zmiany społecznej ku poczuciu zagrożenia, które dotyka również mieszkańców Polski.

Najnowsze wyniki badań wskazują, iż także pokolenie młodych Polaków dostrzega współczesne zagrożenia wojnami, fundamentalizmem religijnym czy terroryzmem, zaś związane z nimi ryzyko postrzega jako naturalną przeszkodę dla realizacji najbardziej cenionych przez młodzież wartości, takich jak rodzina, miłość czy zdrowie (Trempała, Pazderska, Rajek 2016, s. 353-387). Wydarzenia i zmiany, które dokonują się na arenie międzynarodowej w ostatnich latach: kryzys gospodarczy, zagrożenie terroryzmem islamskim, konflikt militarny na wschodzie Ukrainy i w Syrii, a także powodowane tymi wojnami oraz zmianami klimatycznymi migracje ludności, nie pozostają bez wpływu na kształt świadomości, postaw i zachowań społecznych.

W niniejszym artykule, dla którego powyższa konstatacja stanowi bezpośrednią inspirację, opisujemy rezultaty badań empirycznych nad dystansem społecznym młodzieży wobec wybranych grup społecznych, etnicznych i narodowych, a także diagnozy osobowościowo-autorytarnych tendencji w postrzeganiu współczesnej rzeczywistości. Żywimy nadzieję, iż uzyskane wyniki oraz wnioski nie tylko pozwolą zobrazować stopień akceptacji młodych osób wobec siebie samych i innego, lecz również umożliwią głębsze zrozumienie mechanizmów, które o tych postawach decydują. Realizacja tak sformułowanego zadania, wiąże się również z nadzieją autorów, iż wiedza płynąca z prezentowanego raportu okaże się przydatna w kontekście konstruowania przyszłych programów szeroko rozumianej edukacji na rzecz pokoju we współczesnym świecie. Celem artykułu jest prezentacja i interpretacja wyników badań przejawianego przez młodzież licealną poziomu akceptacji wobec wybranych grup społecznych i etniczno-narodowych

w kontekście obecnych konfliktów oraz kryzysów społeczno-politycznych, stanowiących zagrożenie dla istotnych w dojrzałych społeczeństwach demokratycznych wartości, takich jak tolerancja i otwartość na osoby o odmiennej kulturze, tradycji, wyglądzie, przekonaniach czy poglądach. Ponadto podjęliśmy próbę zbadania relacji, jaka zachodzi pomiędzy dystansem społecznym przejawianym przez respondentów wobec poszczególnych grup społecznych uwzględnionych w procesie pomiaru a stopniem nasilenia przekonań autorytarnych w deklaracjach osób badanych.

W prezentowanym projekcie badawczym materiał empiryczny został zebrany metodą pośrednią przy użyciu kwestionariusza ankiety składającego się z trzech części. Pierwsza z nich zawierała prośbę do respondentów o określenie swojego profilu społecznego. Metryczka zawierała pytania o te cechy socjodemograficzne osób badanych, które uwzględniono w sformułowanych powyżej pytaniach badawczych. Respondenci zostali tym samym zapytani o płeć, miejsce zamieszkania, subiektywną ocenę własnej sytuacji materialnej oraz światopogląd religijny i poglądy polityczne. Druga część ankiety mierzyła poziom dystansu społecznego wobec wybranych przez autorów grup społecznych. W tym celu autorzy wykorzystali skalę autorstwa Emory Bogardusa, zaś dobór poszczególnych grup i ich kategorii oparli w znaczącym stopniu na badaniach Aleksandra Szejnberga i Tadeusza Leszka Jasińskiego (2015). Z kolei w trzeciej części kwestionariusza ankietowani zostali poproszeni o ustosunkowanie się do 10 sformułowanych przez autorów stwierdzeń tworzących – opartą na modelu likertowskim – skalę przekonań autorytarnych oraz jednego stwierdzenia kontrolnego mierzącego subiektywną

ocenę poziomu tolerancyjności respondentów. W analizie statystycznej zastosowano parametryczne i nieparametryczne testy istotności różnic, których wybór był zależny od właściwości zgromadzonego zbioru danych. Badania przeprowadzono we wrześniu 2016 roku na terenie czterech szkół ponadgimnazjalnych w Bydgoszczy. Pomiarom objęto 16 klas uczniowskich, zgromadzono 420 ankiet, z czego 51 odrzucono ze względu na fakt, iż były wypełnione jedynie częściowo. Tym samym łącznie do analizy zostały włączone kwestionariusze ankiety pochodzące od 369 respondentów, w tym od 120 chłopców i 249 dziewcząt. Autorzy projektu mają pełną świadomość, iż dobór próby – uwarunkowany ograniczonym czasem na realizację projektu badawczego – uniemożliwia formułowanie wniosków reprezentatywnych dla całej populacji młodzieży licealnej. Niemniej jednak uzyskana wielkość oraz różnorodność próby umożliwiają dokonanie jej wartościowej charakterystyki, która stanowić będzie podstawę oraz inspirację do kontynuacji tychże badań – prowadzonych na większym obszarze i większej populacji osób badanych.

SYNDROM POSTAW AUTORYTARNYCH

W literaturze przedmiotu napotykamy wiele konstruktów teoretycznych odnoszących się do autorytaryzmu. W psychologii społecznej najwcześniej popularność zdobyło pojęcie osobowości autorytarnej autorstwa Theodora Adorno – dotyczące syndromu postaw i poglądów na tematy polityczne, ekonomiczne, społeczne, etniczne, ale także ogółu przekonań o naturze ludzkiej i motywach ludzkiego postępowania. Prace badawcze

pod kierunkiem T. Adorna oraz Ericha Fromma prowadzone w pierwszej połowie XX w., koncentrowały się przede wszystkim na poszukiwaniach genezy i cech wyróżniających ten rodzaj osobowości. Opracowano wówczas słynną skalę F (nazwa pochodzi od słowa „faszyzm”), skalę E – etnocentryzmu oraz skalę polityczno-ekonomicznego konserwatyzmu i skalę antysemityzmu (skalę AS), stwierdzając, istotną korelację pomiędzy różnymi postawami jednostki, mierzonymi tymi skalami, dowodzącą istnienia określonego syndromu postaw (Skarżyńska 2011, s. 43-44).

Skonstruowana przez T. Adorno i jego współpracowników skala F służyła przede wszystkim wykryciu tendencji antydemokratycznych i faszystowskich. Podstawowe cechy osobowości autorytarnej to zatem:

- konwencjonalizm – przywiązanie do tradycyjnych wartości,
- autorytarna uległość – bezkrytyczna postawa wobec wyidealizowanych autorytetów,
- autorytarna agresja – tendencja do potępiania, odrzucania i karania tych, którzy naruszają przyjęte konwencjonalne wartości,
- antyintracepcja – niechęć do rozumienia własnych stanów psychicznych,
- przesady i stereotypy – wiara w mistyczne determinanty ludzkiego losu, uległość wobec stereotypów,
- władza i twardość – postrzeganie relacji społecznych w kategoriach siły – słabości, dominacji – uległości, (potępienie słabości),
- destruktywność i cynizm – zgeneralizowana wrogość wobec innych, negatywne ich ocenianie i deprecjonowanie,

- projekcja – przekonanie, że świat pełen jest dzikich i niebezpiecznych zdarzeń,
- wybujała seksualność – nadmierne zainteresowanie sprawami seksualnymi, czemu towarzyszą własne zahamowania seksualne i oburzenie na zachowania seksualne innych (Jakubowska 1999, s. 32-33).

Twórcy koncepcji osobowości autorytarnej dowodzili, że autorytarny syndrom postaw stanowi wyraz psychologicznych potrzeb jednostki, a te z kolei są pochodną doświadczeń z dzieciństwa (surowa dyscyplina, warunkowa miłość ze strony rodziców, kary, projekcja agresji). Jednak dalsze badania w tym obszarze¹ w większości charakteryzowało stopniowe odchodzenie od psychoanalitycznej genezy.

Obecnie dominuje poznawcze rozumienie autorytaryzmu, jako swoistego zespołu reguł organizacji i przetwarzania informacji, określającego opis i wartościowanie rzeczywistości społecznej. Jak wskazuje Krzysztof Korzeniowski (2002, s. 63), uwagę zwracają przy tym dwa aspekty „prywatnej teorii rzeczywistości społecznej” osoby autorytarnej. Osoba taka wydaje się bowiem sądzić, że stosunki międzyludzkie są zorganizowane hierarchicznie oraz, że podporządkowywanie się autorytetom jest niejako naturalną koniecznością. Istotne w tym względzie okazuje się podejście polskiej badaczki Jadwigi Koralewicz, która wyróżniła dwie warstwy autorytaryzmu: normatywno-wartościującą – przekonanie o konieczności podporządkowania się wyidealizowanym autorytetom oraz poznawczo-deskryptywną – przekonanie jednostki o braku wpływu na swój

¹ Szerzej na temat badań nad autorytaryzmem można znaleźć w publikacjach naukowych, takich autorów jak m.in: M. Rokeach, B. Altemeyer, S. Feldman, W. Eckhardt, J. Meloen, polskie badania opisano w pracach J. Koralewicz, K. Korzeniowskiego, U. Jakubowskiej, K. Skarżyńskiej.

los i świat, jak i kontroli nad nimi (Koralewicz, Ziółkowski 1990, s. 37). Z kolei K. Korzeniowski (2002, s. 63), odwołuje się także do Boba Altemayera (twórcy koncepcji prawnicowego autorytaryzmu), który stwierdził, że w pierwszych, oryginalnych badaniach empiryczną osią autorytaryzmu były te jego komponenty, które najsilniej nawiązują do hierarchicznej wizji organizacji stosunków międzyludzkich i konieczności podporządkowania się, czyli — autorytarna agresja, autorytarne podporządkowanie oraz konwencjonalizm.

Zamykając zatem tę część rozważań teoretycznych nad autorytaryzmem, można przyjąć za Krystyną Skarżyńską (2011, s. 44-45), iż współcześnie autorytaryzm traktowany jest jako spójny syndrom postaw charakteryzujący się podkreśleniem relacji dominacji i podporządkowania jako głównego rodzaju stosunków między ludźmi i grupami. Łączy się to również z poszukiwaniem zewnętrznych wobec jednostki regulatorów działania - w normach posłuszeństwa czy autorytetach oraz nietolerancją dla odstępstw od norm i obowiązujących w grupie zasad, a także stereotypowość percepcji, niechęć i uprzedzenia wobec wszelkiej odmienności.

W Polsce badania nad autorytaryzmem zintensyfikowały się pod koniec XX w. I jak okazało się, czas transformacji ustrojowej, przemian politycznych, społecznych i gospodarczych niekoniecznie korelował ze zmianami w świadomości społecznej. Poziom autorytaryzmu w społeczeństwie nie tylko się nie ulegał obniżeniu, ale wykazywał nawet pewne tendencje wzrostowe. Co istotne, wyniki analiz wykazały, że autorytaryzm (także w Polsce) z większym natężeniem występuje wśród osób zajmujących niższe lub mniej korzystne pozycje społeczne oraz

że jego wysoki poziom zależy wprost i bezpośrednio od niskiego wykształcenia i starszego wieku respondentów. Przeprowadzane w kolejnych latach badania, nie wykazywały znaczących zmian w tym zakresie (Korzeniowski 2002, s. 69).

Badania w tym zakresie warte są jednak kontynuacji, szczególnie w kontekście przemian, jakie zachodzą we współczesnym świecie. Społeczeństwa, w coraz mniejszym stopniu czują się bezpiecznie, nie bez znaczenia przy tym jest wspomniany wcześniej aspekt doniesień medialnych – coraz częściej pojawiających się obrazów aktów terroru, które wywołują nie tylko szok, ale przede wszystkim lęk, z całą gamą jego konsekwencji. Tymczasem, jak wskazują badacze, gdy społeczna sytuacja jednostki lub grupy ulega dramatycznej zmianie – staje się ona zagrażająca lub silnie rywalizująca – zmianie ulegają także subiektywne przekonania na temat świata społecznego. Wytworzone w nowej sytuacji obrazy świata aktywizują różne cele – mogą one motywować do szukania bezpieczeństwa, co koreluje z akceptacją przekonań autorytarnych i/lub uległością wobec autorytarnych liderów. Mogą też motywować do uzyskiwania kontroli, władzy, dominacji i wyższości nad innymi, wtedy wzrasta akceptacja nierówności grupowych i przekonań o społecznej dominacji (Skarżyńska, Radkiewicz 2012, s. 9). Żywimy zatem głęboką nadzieję, że podjęte przez nas badania młodzieży, przyczynią się do szerszej diagnozy społecznej, a co istotne pomogą lepiej zrozumieć determinanty otwartości i tolerancji w tej grupie pokoleniowej.

PROBLEMATYKA I METODOLOGIA BADAŃ NAD OSOBOWOŚCIĄ AUTORYTARNĄ MŁODZIEŻY LICEALNEJ

Młodzież stanowi przedmiot badań naukowych prowadzonych przez socjologów, psychologów, pedagogów czy politologów zarówno w Polsce, jak i na świecie (Wilczyńska 2014; Górniewicz 1999; Keplinger 2001; Pielecki 2013; Weigl 1999). Choć według Romana Lepperta (2010), w latach 90-tych XX wieku w naszym kraju nastąpiła fragmentaryzacja badań nad młodzieżą, obecnie sytuacja wydaje się być lepsza.

Dwie dekady temu przeważały badania służące gromadzeniu danych nad ich teoretycznym opracowaniem, dominowały badania ilościowe, z tendencją do nadmiernej generalizacji ich wyników, a źródło wiedzy stanowiły zarówno wiedza naukowa, jak i potoczna czy publicystyczna. Wynika z nich jednak ciekawy wniosek, zwłaszcza z perspektywy badań nad tolerancją - młodzi Polacy byli wówczas bardziej tolerancyjni i otwarci niż ich rodzice i dziadkowie, większość z nich ceniła zasadę wolnego wyboru, zdecydowanie rzadziej niż dorośli skłonni byli do wystawiania certyfikatów moralności obywatelskiej. Wśród wielu opracowań i analiz, ciekawym studium postaw dzieci i młodzieży wobec przedstawicieli innych niż polska grup narodowych, jest monografia Barbary Weigl (1999, s. 155), z której wynika, że już u małych dzieci istnieją skryształizowane stereotypy dotyczące różnych grup narodowych i przejawy apriorycznej sympatii lub niechęci do innych.

Przeprowadzone przez tę autorkę badania wskazują jednak, że podobieństwo poglądów dzieci i ich rodziców jest ogólnie niskie, a istotny wpływ na postawy dzieci wywierają między

innymi teksty literackie (dziś z pewnością zastępowane przez internet). Z kolei wyniki badań eksperymentalnych dowodzą możliwości dużej modyfikacji postaw.

Problematyka badań nad osobowością autorytarną młodzieży pojawia się w opracowaniach psychologicznych, zwłaszcza w kontekście uwarunkowań środowiskowych i procesów socjalizacyjnych. Osobowość autorytarna, której istotnym składnikiem jest negatywna wizja ludzkiej natury i niechęć do odmienności etnicznej, kulturowej czy obyczajowej, jest jednym ze źródeł braku zaufania, które analizowała Krystyna Skarżyńska (2012, s. 23). Według niej osoby autorytarne są nieufne z dwóch powodów. Po pierwsze, tłumią własne, nieakceptowane odczucia i ambiwalencję emocjonalną wobec najbliższych. Dokonują w efekcie projekcji swoich złych uczuć i pragnień na innych ludzi, co powoduje, że powstaje negatywny, cyniczny obraz innych jako istot egoistycznych, wrogich i nieszczerych. Po drugie, autorytarna nieufność bierze się także z niechęci do podejmowania prób zrozumienia innych ludzi, która również jest efektem ambiwalencji własnych uczuć i ich tłumienia, ale prowadzi do nieufności inną drogą niż projekcja. Wyniki badań K. Skarżyńskiej wskazują na silny negatywny związek między autorytarną osobowością a zaufaniem do ludzi. Inni autorzy również wykazują związki między zaufaniem a wartościami demokratycznymi oraz nieufnością a autorytaryzmem rozumianym jako akceptacja hierarchicznych i konwencjonalnych przekonań. Dostrzegają także korelację między nieufnością a autorytarną agresją oraz wartościami konformizmu, bezpieczeństwa i narodowo-religijnej wspólnoty. Według Johna Duckitta (2009, s. 312-313) autorytaryzm to skutek kolektywnej motywacji bezpieczeństwa, grupowego dążenia

do porządku, harmonii, przewidywalności, czyli zapewnienia poczucia bezpieczeństwa własnej grupy. Twierdzi on, że im bardziej członkowie jakiegoś kolektywu czują się zagrożeni, tym bardziej stają się autorytarni, czyli ufają tylko uznanym autorytetom i tradycyjnym normom, natomiast wykazują silną nieufność i wrogość wobec „odmieńców” oraz członków grup zewnętrznych.

Problem zaufania społecznego, który wiąże się z postawami wobec innych narodów i wobec imigrantów, wobec polityki podatkowej rządu oraz polityki międzynarodowej, a także wobec procesów globalizacji i integracji europejskiej, rozważany jest także w nurcie psychoanalitycznym – jako korelujący ze stylem przywiązania². Badania ankietowe dowiodły, że dorośli opiekunowie, którzy w pierwszych miesiącach życia dziecka dają mu poczucie bezpieczeństwa – są stale dostępni i empatycznie reagują na jego potrzeby, kształtują bezpieczny styl przywiązania. Ten zaś łączy się z zaufaniem do ludzi. Niespójne sposoby reagowania przez rodziców na potrzeby dziecka kształtują styl ambiwalentny. Z kolei brak wsparcia i bliskości od opiekunów, skutkuje stylem unikającym – stroni ono od kontaktów społecznych, jest nieufne, ma negatywny obraz innych ludzi (Skarżyńska 2012, s. 19). Zaznaczyć należy, że w Polsce badania na ten temat prezentują nieco odmienne wnioski. Prace badawcze nad zachowaniem się dzieci i matek, polegające na zastosowaniu obserwacji w trakcie

² Twórcą teorii przywiązania jest John Bowlby, definiując je jako pierwotny proces i pierwotna potrzeba poszukiwania bliskości fizycznej poprzez wtórzenie interpersonalnych więzi. Na bazie tej teorii Mary D. S. Ainsworth opracowała swoją koncepcję przywiązania, włączając nowe kryteria analizy jakości interakcji matka-dziecko ustalone na podstawie obserwacji dokonanych w sytuacji eksperymentalnej. Zob. Jackowska 2010, s. 104-112.

eksperymentu, powtórzone po 18-20 latach metodą wywiadów z udziałem dorosłych już osób, dowodzą, że bezpieczny styl przywiązania przekłada się na wyższy poziom zaufania, ale tylko do osób bliskich, negatywnie zaś łączy się z zaufaniem do ludzi w ogóle. Co oznacza, że w polskim społeczeństwie im bardziej bezpieczny styl przywiązania, tym większe zaufanie do swoich najbliższych, ale tym mniejsze zaufanie do innych ludzi, których nie znamy osobiście (Skarżyńska 2012, s. 23).

Z jednej strony stosunkowo niski poziom zaufania w Polsce jest na pewno efektem doświadczeń realnego socjalizmu, zawodu elitami politycznymi i poczucia krzywdy. Z drugiej strony jest także silnie zakorzeniony w tradycyjnych kolektywistycznych wartościach religijnych i rodzinnych (Skarżyńska 2012, s. 37). W Polsce - kraju jednorodnym narodowościowo i religijnie, odmienność kulturowa to wciąż rzadkość. Z roku na rok do Polski przybywa jednak coraz więcej cudzoziemców reprezentujących różnorodne kultury, kraje i kontynenty. Wśród nich istotną grupę stanowią dzieci, dla których migracja, spektrum nowych sytuacji oraz realia życia w odmiennych warunkach nowego kraju, stanowią szok kulturowy. Wśród zadań współczesnej szkoły powinno znaleźć się umożliwienie dziecku przezwyciężenia bariery językowej i luki edukacyjnej, utrzymania poczucia tożsamości narodowej, religijnej i etnicznej oraz wsparcie w funkcjonowaniu w nowej szkolnej i społecznej sieci powiązań (Markowska-Manista, Niedźwiedzka-Wardak 2014, s. 120-121). Nie bez znaczenia pozostaje tu także edukacja międzykulturowa polskich dzieci, ucząca dialogu i otwartości na problemy innego.

WYNIK BADAŃ

Jak wskazano we wstępie, pomiaru tendencji autorytarnych w przekonaniach młodzieży dokonano za pośrednictwem - opartej na modelu likertowskim - skali składającej się z 10 stwierdzeń sformułowanych przez autorów. Badani zostali poproszeni o ustosunkowanie się do nich poprzez wybór jednego z pięciu możliwych wariantów odpowiedzi, tj. „zdecydowanie się zgadzam”, „raczej się zgadzam”, „nie mam zdania”, „raczej się nie zgadzam”, „zdecydowanie się nie zgadzam”. W każdym przypadku odpowiedzi pozytywne były punktowane wartościami maksymalnymi (odpowiednio 5 za „zdecydowanie się zgadzam” i 4 za „raczej się zgadzam”), zaś negatywne minimalnymi (odpowiednio 2 za „raczej się nie zgadzam” i 1 za „zdecydowanie się nie zgadzam”). Każdej odpowiedzi odzwierciedlającej brak zdania lub niezdecydowanie respondenta („nie mam zdania”) przydzielono 3 punkty. Średnia suma punktów, zdobytych przez badanych, stanowi wskaźnik nasilenia przekonań autorytarnych.

Zgromadzony materiał empiryczny wskazuje na stosunkowo niski poziom treści autorytarnych w deklaracjach badanych respondentów. Średnia odpowiedzi dla 10 stwierdzeń na skonstruowanej przez autorów skali wyniosła 2,82. Tym samym ankietowanych cechuje ambiwalencja przekonań w zakresie mierzonych przekonań, która odznacza się jednak tendencją w kierunku słabszych stopni nasilenia autorytaryzmu. Postawa niezdecydowania dotyczy 55,5% osób objętych pomiarem, z czego u 6,23% oznacza ona pełną ambiwalencję,

w przypadku 19,24% badanych odznacza się ona tendencją w kierunku silniejszych stopni autorytaryzmu, a w przypadku 30,08% w kierunku słabszych stopni nasilenia. Zdecydowana mniejszość respondentów osiągnęła przedziały skrajnego (0,27%) i silnego autorytaryzmu (16,5%). Z kolei brak autorytaryzmu cechuje deklaracje 0,54%, zaś słaby autorytaryzm 27,1% osób badanych.

Spośród wszystkich stwierdzeń składających się na omawianą skalę, z najwyższym poziomem akceptacji wyrażanej przez respondentów spotkało się przekonanie, iż zasady oraz normy życia społecznego mają wieczny oraz absolutny charakter, a tym samym powinny obowiązywać zawsze i wszędzie (wyk. 1).

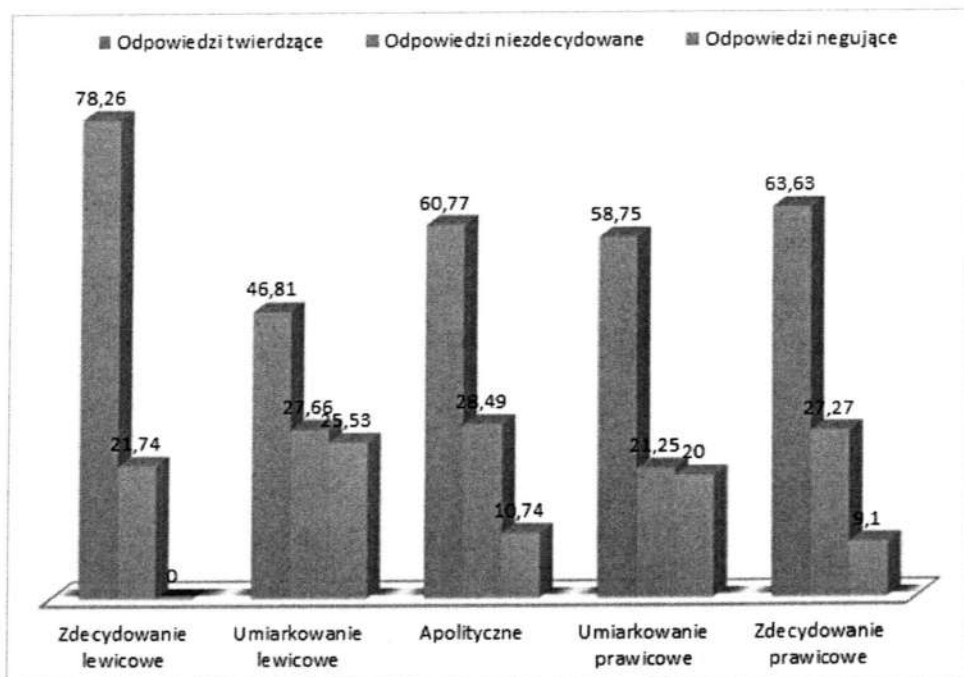
Wykres 1. Wiara w niezmienność i niepodważalność zasad oraz norm życia społecznego - średnia dla całej badanej próby oraz procentowy rozkład odpowiedzi

Źródło: opracowanie własne

Pogląd ten najczęściej wyrażały osoby o skrajnych poglądach politycznych, a zwłaszcza osoby o preferencjach zdecydowanie lewicowych. Wynik ten pozostaje w sprzeczności z dotychczasowym postrzeganiem zwolenników lewicowego światopoglądu jako jednostek mniej przywiązanych do społecznego i aksjologicznego statusu quo. Choć warto w tym miejscu jednocześnie podkreślić, że sprzeciw wobec omawianego stwierdzenia najczęściej akcentowali respondenci deklarujący się jako osoby umiarkowanie lewicowe. Niemniej jednak wiara w niezmienność zasad i wartości życia społecznego charakteryzowała wszystkie wyróżnione w badaniu grupy preferencji politycznych (wyk. 2).

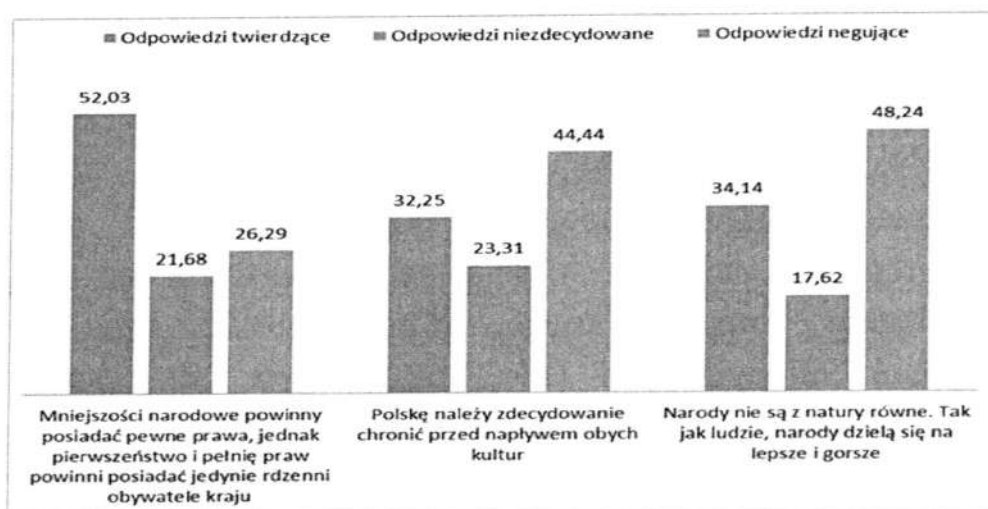
Wykres 2. Wiara w niezmienność i niepodważalność zasad oraz norm życia społecznego a preferencje polityczne - procentowy rozkład odpowiedzi

Źródło: opracowanie własne

Ciekawie kształtują się wyniki odpowiedzi respondentów, które bezpośrednio odnoszą się do kwestii ich tolerancyjności, skłonności badanych do dzielenia narodów i jednostek na "swoich" oraz "obcych" czy tendencji do ulegania stereotypom. Ponad 52% ankietowanych opowiedziało się za ograniczonymi prawami mniejszości narodowych oraz pierwszeństwem interesów rdzennych obywateli kraju (Zdecydowanie się zgadzam - 20,33%; Raczej się zgadzam - 31,7%). Pod względem najwyższego poziomu akceptacji, pogląd ten okazał się być drugim spośród wszystkich dziesięciu twierdzeń, tworzących na potrzeby prezentowanego projektu badawczego, skalę przekonań autorytarnych ($M=3,35$). W tym miejscu godny podkreślenia jest fakt, iż tak wysokiego poparcia nie zyskał, ani pogląd o konieczności ochrony Polski przed napływem obcych kultur ($M=2,87$; Zdecydowanie się zgadzam - 12,2%; Raczej się zgadzam - 20,05), ani też ten, który dzieli narody na gorsze i lepsze, wskazując na naturalne nierówności między nimi ($M=2,65$; Zdecydowanie się zgadzam - 9,75%; Raczej się zgadzam - 24,39%). W efekcie stwierdzenia te znalazły się odpowiednio na 4 i 6 miejscu wśród najbardziej entuzjastycznie przyjmowanych przez badaną młodzież licealną (wyk. 3).

Wykres 3. Postrzeganie innego w deklaracjach osób badanych - rozkład procentowy odpowiedzi dla wybranych stwierdzeń

Źródło: opracowanie własne

Konieczność prymatu praw rdzennych obywateli kraju nad interesami mniejszości narodowych (Zdecydowanie lewicowe - 2,52; Umiarkowanie lewicowe - 2,89; Apolityczne - 3,51; Umiarkowanie prawicowe - 3,55, Zdecydowanie prawicowe - 3,32) oraz ochronę Polski przed napływem obcych kultur (Zdecydowanie lewicowe - 2,39; Umiarkowanie lewicowe - 2,17; Apolityczne - 2,87; Umiarkowanie prawicowe - 3,18; Zdecydowanie prawicowe - 3,37) nieznacznie częściej akcentowały osoby o prawicowych niż lewicowych preferencjach politycznych. Z kolei na brak naturalnej równości pomiędzy narodami wskazywały osoby lepiej oceniające swoją sytuację materialną (Źle - 3; Średnio - 2,38; Dobrze - 2,58; Bardzo dobrze - 3,01). Pierwsza zależność wiąże się z pewnością z większym przywiązaniem do tradycji i uznania zastanego status quo, jakie

prezentują osoby o poglądach prawicowych. W naszym kraju, historycznie jednonarodowym, gdzie zdecydowana większość społeczeństwa wyznaje tę samą religię, a obecność przedstawicieli innych kultur ma miejsce w małej skali, tego typu postawy są bardziej powszechne. Otwartość na przyjmowanie innych nacji, a także na możliwość poznawania innych krajów, jakiej uczą się Polacy od wejścia Polski do Unii Europejskiej, została w ostatnim czasie drastycznie zatrzymana przez nowe globalne zagrożenia i kryzys migracyjny.

W kontekście zaprezentowanych powyżej wyników i wykresu niezwykle istotna wydaje się być samoocena osób badanych w zakresie własnej tolerancji. Tylko 2,98% respondentów uznało siebie za jednostki zdecydowanie nietolerancyjne, a 7,32% za raczej nietolerancyjne. Odsetek ankietowanych nie potrafiących się określić wyniósł 10,84%. Z kolei aż 78% biorących udział w badaniu uznało siebie za osoby zdecydowanie (33,6%) lub raczej tolerancyjne (44,4%). Ponadto autorzy zdiagnozowali zależność, zgodnie z którą niższy poziom oceny własnej tolerancji wśród badanych, sprzyja wyższemu poziomowi nasilenia postaw autorytarnych i na odwrót. Im wyższa ocena poziomu własnej tolerancji, tym słabszy stopień nasilenia postaw autorytarnych ($\beta=0,237$, $p<0,05$). Związek ten potwierdzają także rezultaty wskazujące, iż ankietowani o wyższych predyspozycjach do myślenia autorytarnego wykazali się jednocześnie silniejszym dystansem społecznym wobec grup uchodźców, wybranych ludów etniczno-rasowych czy osób homoseksualnych (Tabela 1).

Tabela 1. Wyniki testu Tau Kendalla dla zależności pomiędzy stopniem nasilenia autorytaryzmu a dystansem społecznym wobec wybranych grup społecznych

Grupa społeczna	Tau Kendalla	p
Uchodźcy z Syrii	0,330	p<0,05
Uchodźcy z Iraku	0,320	p<0,05
Uchodźcy z Czeczenii	0,281	p<0,05
Uchodźcy z Afganistanu	0,302	p<0,05
Afroamerykanie	0,171	p<0,05
Azjaci	0,170	p<0,05
Latynosi	0,219	p<0,05
Romowie	0,246	p<0,05
Arabowie	0,336	p<0,05
Afrykańczycy	0,224	p<0,05
Żydzi	0,233	p<0,05
Geje	0,269	p<0,05
Lesbijki	0,237	p<0,05
Imigranci z Rosji	0,194	p<0,05
Imigranci z Ukrainy	0,217	p<0,05

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 2. Uśredniony poziom nasilenia autorytaryzmu a dystans społeczny wobec wybranych grup społecznych

Grupa społeczna	Uśredniony poziom nasilenia autorytaryzmu	
	Respondenci o najniższym poziomie dystansu wobec ujętych w badaniu grup	Respondenci przejawiający najwyższy poziom dystansu wobec ujętych w badaniu grup
Uchodźcy z Syrii	2,29	3,12
Uchodźcy z Iraku	2,28	3,11
Uchodźcy z Czeczenii	2,31	3,10
Uchodźcy z Afganistanu	2,24	3,09
Afroamerykanie	2,68	3,10
Azjaci	2,69	3,35
Latynosi	2,65	3,55
Romowie	2,34	3,15
Arabowie	2,32	3,26
Afrykańczycy	2,60	3,13
Żydzi	2,64	3,28

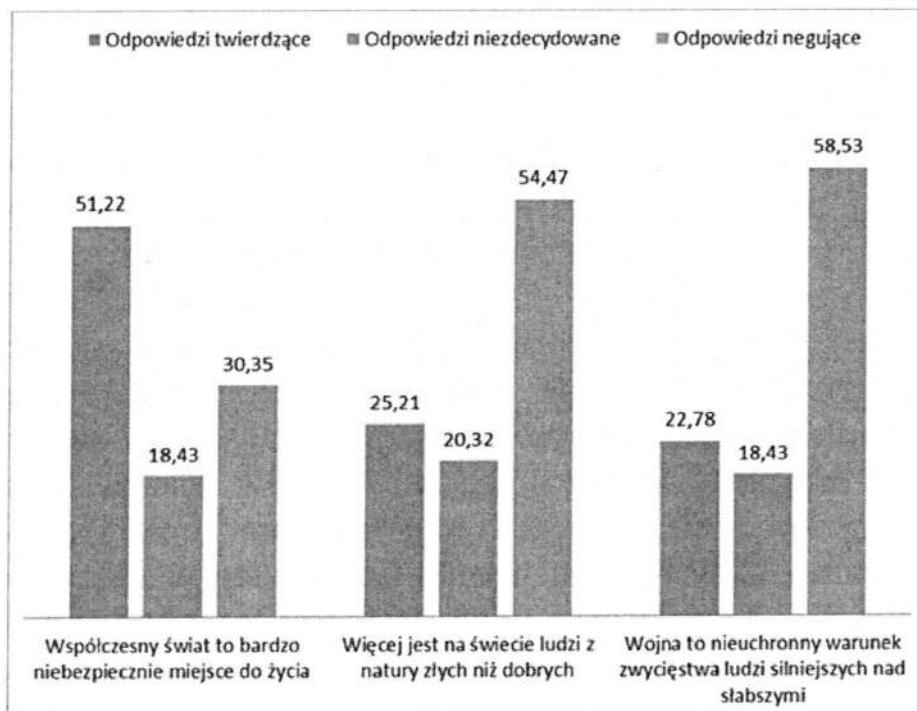
Geje	2,53	3,25
Lesbijki	2,60	3,26
Imigranci z Rosji	2,47	3,15
Imigranci z Ukrainy	2,41	3,15

Źródło: Opracowanie własne

Obecny kryzys i napięta sytuacja w stosunkach międzynarodowych z wielkim prawdopodobieństwem przyczyniają się do wzmocnienia dość powszechnego wśród badanej młodzieży przekonania, że współczesny świat to bardzo niebezpieczne miejsce do życia (M=3,31). Stwierdzenie to poparło 51,22% respondentów i było trzecim najczęściej akceptowanym w próbie objętej pomiarem (Zdecydowanie się zgadzam - 13,82%; Raczej się zgadzam - 37,4%). Co jednak znamienne, stanowisko to nie wiąże się ze zgeneralizowaną wiarą osób badanych w liczebną przewagę ludzi z natury złych nad tymi, którzy są z natury dobrzy (7 miejsce - M=2,58; Zdecydowanie się zgadzam - 5,42%; Raczej się zgadzam - 19,79%). Ankietowana młodzież w większości nie popiera również opinii o nieuchronności wojen jako koniecznego warunku zwycięstwa ludzi silnych nad słabymi (9- miejsce - M=2,36, Zdecydowanie się zgadzam - 7,32%; Raczej się zgadzam - 15,46%).

W przypadku obu stwierdzeń zaznacza się zdecydowana przewaga głosów negujących nad twierdzącymi (Wykres 4).

Wykres 4. Wyobrażenia respondentów na temat świata i natury ludzkiej - procentowy rozkład odpowiedzi

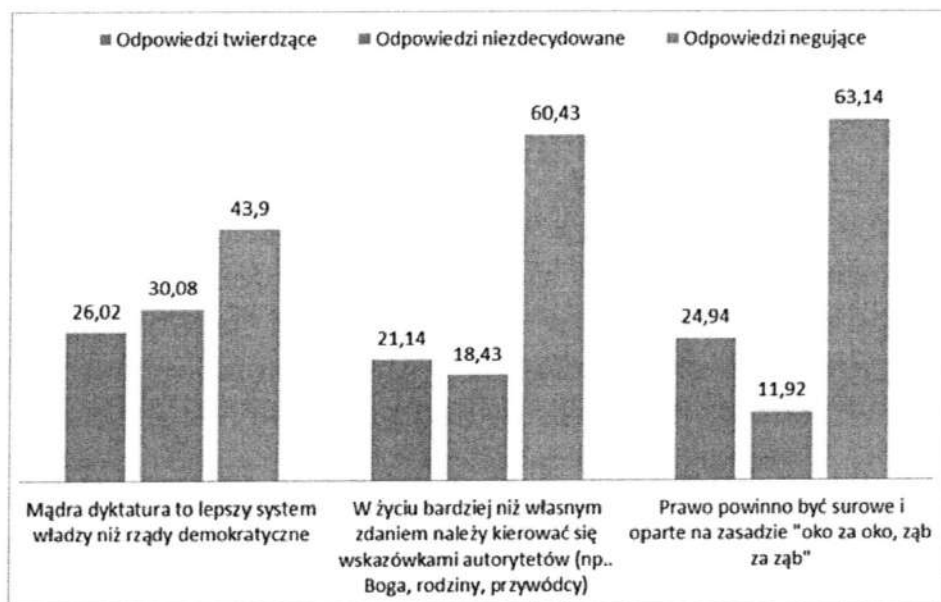
Źródło: Opracowanie własne

Warto w tym miejscu dodać, że spośród osób badanych to mężczyźni częściej niż kobiety postrzegają świat jako miejsce pełne zagrożeń oraz niebezpieczeństw (kobiety - 3,16; mężczyźni - 3,39). Z kolei na przewagę jednostek złych i egoistycznych nad dobrymi i altruistycznymi najczęściej wskazywały osoby lepiej oceniające swoją sytuację materialną (Źle - 1,40; Średnio - 2,54; Dobrze - 2,50; Bardzo dobrze - 2,91), zaś pogląd o nieuchronności wojen jako naturalnej rywalizacji silniejszych ze słabszymi bliższy okazał się osobom deklarującym przywiązanie do prawicowych wartości politycznych

(Zdecydowanie lewicowe - 1,82; Umiarkowanie lewicowe - 2,00; Apolityczne - 2,41; Umiarkowanie prawicowe - 2,46; Zdecydowanie prawicowe - 2,56).

W oparciu o zaprezentowane w dotychczasowym wywodzie rezultaty, można zaryzykować tezę, iż obraz rzeczywistości funkcjonujący w świadomości respondentów nie jest zdominowany cynizmem, nieufnością do drugiego człowieka, podziwem siły i wrogością wobec słabości. Wniosek ten potwierdzają także odpowiedzi ankietowanych, które wskazują na stosunkowo niski poziom skłonności badanych do idolatrii (8 miejsce - $M=2,41$), czy też kwestionowania rządów demokratycznych (5 miejsce - $M=2,61$). Na powinność podporządkowania własnych decyzji i zachowań w oparciu o jurysdykcję wyidealizowanych autorytetów wskazało 21,14% respondentów (Zdecydowanie się zgadzam - 3,25%; Raczej się zgadzam - 17,89%). Najchętniej - choć i tak w zdecydowanej mniejszości - stanowisko takie wyrażali respondenci silniej akcentujący swoje przywiązanie do wartości religijnych (Ateiści - 1,97; Wierzący - 2,55). Wyższość mądrej dyktatury nad demokracją uznało 26,02% (Zdecydowanie się zgadzam - 9,48%, Raczej się zgadzam - 16,54%) osób ankietowanych (Wykres 5). Ponadto największą niechęć, a tym samym najniższe w całym badaniu poparcie respondentów, wzbudził pomysł wprowadzenia surowego, opartego na prawie Hammurabiego, systemu karania tych, którzy swym zachowaniem łamią społeczne normy ($M=2,34$; Zdecydowanie się zgadzam - 7,58%; Raczej się zgadzam - 17,36%).

Wykres 5. Stosunek respondentów do własnej autonomii, systemu władzy i prawa - procentowy rozkład odpowiedzi

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI

Percepcja dzisiejszego świata jako pełnego niebezpieczeństw i strachu to jeden z wielu czynników zmiany społecznej ku poczuciu zagrożenia. Dotyka ono również mieszkańców Polski, w tym także młodzieży, która uznaje, że współczesny świat to bardzo niebezpieczne miejsce do życia. Obraz rzeczywistości funkcjonujący w świadomości respondentów nie jest zdominowany cynizmem, nieufnością do drugiego człowieka, podziwem siły i wrogością wobec słabości czy też kwestionowaniem rządów demokratycznych. Jednak młodzież licealna przejawia najwyższy dystans społeczny wobec grup najbardziej oddalonych kulturowo i etnicznie (muzułmanie),

co może świadczyć, że wynik ten stanowi nie tylko odzwierciedlenie odległości kulturowej dzielącej polskie tradycje chrześcijańskie i tradycje państw muzułmańskich, lecz również z całą pewnością zaznacza się tu wpływ obecnych wydarzeń na arenie międzynarodowej, związanych głównie z generującą lęk działalnością terrorystycznych organizacji islamskich. Widać to także w wynikach odpowiedzi respondentów, które bezpośrednio odnoszą się do kwestii ich tolerancyjności, skłonności badanych do dzielenia narodów i jednostek na "swoich" oraz "obcych" czy też tendencji do ulegania stereotypom. Ponad 52% ankietowanych opowiedziało się za ograniczonymi prawami mniejszości narodowych oraz pierwszeństwem interesów rdzennych obywateli kraju.

Badanie potwierdziło, że zachodzi istotna relacja pomiędzy stopniem nasilenia przekonań autorytarnych a dystansem społecznym przejawianym przez młodzież wobec grup społecznych ujętych w analizie. Choć wyniki badań, w kontekście nasilenia przekonań autorytarnych, wyraźnie wskazują, że poddaną badaniu młodzież cechuje ambiwalencja w zakresie mierzonych przekonań, to jednak odznacza się ona tendencją w kierunku słabszych stopni nasilenia autorytaryzmu. W kontekście zaprezentowanych powyżej wyników niezwykle istotna wydaje się być samoocena osób badanych w zakresie własnej tolerancyjności. Aż 78% biorących udział w badaniu uznało siebie za osoby zdecydowanie (33,6%) lub raczej tolerancyjne (44,4%), a jednocześnie autorzy zdiagnozowali zależność, zgodnie z którą niższy poziom oceny własnej tolerancyjności wśród badanych, sprzyja wyższym poziomom stopni nasilenia postaw autorytarnych i na odwrót. Im wyższa ocena poziomu własnej tolerancyjności, tym słabszy stopień nasilenia postaw autorytarnych.

Bibliografia:

- Duckitt J. (2009) Authoritarianism and dogmatism [w:] Leary M., Hoyle R., red., Handbook of Individual Differences in Social Behavior. New York: Guilford Press.
- Górniewicz J., red. (1999). Młodzież jako przedmiot badań naukowych. Konteksty teoretyczne i metodologiczne. Olsztyn: WSP.
- Jackowska E. (2010) Teoria więzi kluczem do wyjaśnienia wzrostu i deficytów w rozwoju kompetencji emocjonalno-społecznych [w:] Jackowska E., Kromolicka B., red., Młodzież w XXI wieku. Źródła wzrostu i kryzysów. Szczecin: Wydawnictwo PG.
- Jakubowska U. (1999). Preferencje polityczne. Psychologiczne teorie i badania. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Keplinger A., red. (2001). Młodzież w zmieniającym się świecie. Wrocław: UW.
- Koralewicz, J., Ziółkowski, M. (1990). Mentalność Polaków. Sposoby myślenia o polityce, gospodarce i życiu społecznym w końcu lat osiemdziesiątych. Poznań: Nakom.
- Korzeniowski, K. (2002). Autorytaryzm i jego psychopolityczne konsekwencje. [w:] Skarżyńska K., red., Podstawy psychologii politycznej. Poznań: Zysk i S-ka.
- Leppert R. (2010) Młodzież – świat przeżywany i tożsamość. Kraków: Impuls.
- Markowska-Manista U., Niedźwiedzka-Wardak A. (2014) Mniejszości wzbogacające większość. O potencjale uczniów z odmiennym kontekstem kulturowym i możliwościach jego wykorzystania w warunkach wielokulturowości w polskiej szkole [w:] Wilczyńska A., red., Młodzi na biegunach życia społecznego. Warszawa: PWN.
- Pielecki A. (2013) Zmiany postaw młodzieży wobec osób niepełnosprawnych. Lublin: UMCS.
- Skarżyńska, K. (2011). Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej, t. 13, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Skarżyńska K., red. (2012). Między ludźmi... oczekiwania, interesy, emocje. Warszawa: Scholar.
- Skarżyńska, K., Radkiewicz, P. (2012). Co wzmacnia/osłabia społeczny darwinizm? O roli doświadczeń z ludźmi, osobowości, wartości osobistych i przywiązania do wspólnoty, „Psychologia Społeczna” Nr 1.
- Sztejberg A., Jasiński T. L. (2015) Ocena dystansu społecznego wobec przejawów dyskryminacji w deklaracjach studentów. „Forum Oświatowe” Nr 27(1).
- Trempała W., Pazderska A., Rajek M. (2016) Młodzi dorośli wobec współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa - refleksje empiryczne [w:] Pierzchalski F., Golinowski J., red., Socjotechnika lęku w polityce. Bydgoszcz: UKW.
- Weigl B. (1999) Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Wilczyńska A., red. (2014). Młodzi na biegunach życia społecznego. Warszawa: PWN.